

29.11.2017

EOAK/5727/2017

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Saksin

Esittelijä: Esittelijä Riikka Jackson

LUKKARILAN LASTENKOTI

Tarkastuspöytäkirja

Aika: 15.10.2017

Paikka: Lukkarilan lastenkoti, Vaahteramäki Oy, Peräseinäjoki

Läsnä: **Oikeusasiamiehen kansliasta:**
esittelijäneuvos Tapio Rätty
esittelijä Riikka Jackson

Tarkastuskohteesta:
ohjaaja - - -

Tarkastuksen tarkoitus

Tarkastus tehtiin ennalta ilmoittamatta sunnuntai-iltapäivänä. Perusteet ennalta ilmoittamattomaan tarkastukseen selvitettiin laitoksen henkilökunnalle.

Oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamies toimittaa tarpeen mukaan tarkastuksia perehtyäkseen laillisuusvalvontaansa kuuluviin asioihin. Erityisesti hänen on toimitettava tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Tarkastuksen yhteydessä oikeusasiamiehellä ja hänen määräämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä valvottavan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti tarkastuskohteen henkilökunnan sekä siellä palvelevien tai sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa.

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua lastenkodin tiloihin ja toimintatapoihin sekä lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tarkastuksella keskusteltiin erityisesti lastensuojelulain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Tarkastuksella kiinnitettiin huomiota myös lapsen oikeuteen luottamukselliseen keskusteluun sosiaalityöntekijän kanssa ja terveydenhuollon järjestämiseen.

Vaahteramäki Oy Lukkarilan lastensuojeluyksikkö

Lukkarilan lastenkoti on Vaahteramäki Oy:n ylläpitämä lastensuojelulaitos. Lukkarila sijaitsee Peräseinäjoella osoitteessa Keikulinkuja 14.

Lukkarila on seitsemänpaikkainen sijaishuollon yksikkö, joka vastaanottaa sekä avohuollon tukitoimena, että huostaanotettuna sijoitettavia lapsia ja nuoria. Laitoksen ikähaitari on 13–17 vuotta.

Yksikössä ei ole sähköistä kulunvalvontaa tai videovalvontaa.

Tarkastuksen jälkeen nähtäväksi pyydetty aineisto

Lista sijoitetuista lapsista ja heidän sijoitusperusteestaan
 Kaikkien lasten sosiaalityöntekijöiden yhteystiedot
 Koontiraportti siitä, mitä lastensuojelulain mukaisia rajoituksia yksikössä on tehty 1.1.2017 lähtien
 Yksikön omat tai kunnan viranomaisen tarjoamat ohjeet rajoituspäätöksistä
 Tehdyt rajoituspäätökset huhtikuulta
 Yksikön säännöt
 Viimeisin palotarkastuspöytäkirja
 Yhtä nimettyä lasta koskeva asiakassuunnitelma

Lasten kuuleminen

Tarkastuksella kuultiin kolmea lasta. Kuulemisista ei laadittu pöytäkirjaa. Lasten luvalla keskusteltiin esille tuoduista asioista.

Vastatoimien kieltö

Lapsia kuultaessa lapsille ilmoitettiin, että he voivat ottaa yhteyttä tarkastajiin, mikäli heihin kohdistetaan ”kostotoimia” tarkastuksen johdosta.

Tämän lisäksi lapsille annettiin oikeusasiamiehen esittelyvihkonen ”Voiko oikeusasiamies auttaa” sekä tarkastukseen osallistuneiden esittelijöiden yhteystiedot (sähköpostiosoite ja puhelinnumero).

Henkilökuntaa muistutettiin negatiivisten vastatoimien kiellosta.

Sijoitetut lapset

Sijoitettuja lapsia on yhteensä kahdeksan (yksi poikkeuksellisesti ylipaikalla), joista tyttöjä viisi ja poikia kolme. Kaikki lapset ovat yli 12-vuotiaita. Lapset ovat joko huostaanotettuja (3), kiireellisesti sijoitettuja (2) tai avohuollon tukitoimena sijoitettuja (3).

Koulunkäynti

Lapset saavat perusopetusta Seinäjoen kaupungin järjestämänä. Osa lapsista opiskelee myös muualla, kuten valmentavassa oppilaitoksessa.

Lapset kertoivat kokevansa, että he ovat koulussa ”merkittyjä” lastensuojelun asiakkuuden johdosta. He kokivat, että heitä syytetään tai epäillään aina, jos koulussa tapahtuu jotain.

Laitoksella on oma koulunkäynnistä vastaava ohjaaja. Lapsia ja laitoksen henkilökuntaa kuultaessa ilmeni, että liikkumisvapauden rajoituksen aikana lapsi ei käy koulussa. Johtajan antaman selvityksen mukaan koulutehtävistä huolehditaan laitoksen ohjaajien valvonnassa liikkumisvapauden rajoittamisesta johtuvan poissaolon aikana. Lapsia kuultaessa ilmeni kuitenkin, ettei koulutehtävien suorittaminen ollut samanlaista kuin koulussa, tai tehtäviä ei tarvinnut tehdä ollenkaan. Lasten mukaan koulun opettajat eivät valvoneet tehtävien suorittamista.

Tarkastuksen jälkeen laitoksen johtaja ilmoitti, että ”rajoittamispäätösten aikana koulutehtäviä tehdään opettajan antamien ohjeiden ja tehtävien mukaisesti yksikössä. Tehtävien tekemisen valvonta on yksikön henkilökunnan vastuulla. Opettajat suorittavat arvioinnin tehtyjen tehtävien perusteella.”

Terveydenhoito

Terveydenhoito järjestetään pääsääntöisesti kouluterveydenhuollon tai kunnallisen terveydenhuollon (Seinäjoella) kautta. Erikoissairaanhoidon saadaan Etelä-Pohjanmaan sairaanhoitopiiriltä Seinäjoelta. Nuorisopsykiatrian yksilöterapeutti käy yksikössä kerran viikossa.

Lapset kertoivat, että heillä ei ollut itsenäisesti mahdollisuutta varata lääkäriaikaa henkilökohtaisiin tarkoituksiinsa, vaan lapset joutuivat aina selvittämään henkilökunnalle tarkasti syyt ja perusteet lääkäriin pääsulle ennen ajan varaamista. Lasten mukaan laitoksen ohjaaja tuli pääsääntöisesti aina mukaan vastaanottohuoneeseen lääkäriä käydessä.

Potilaslain 7 §:ssä on säädetty alaikäisen potilaan asemasta. Säännöksen mukaan, jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Silloin kun lapsi ei ikänsä ja kehitystasonsa johdosta ole kykenevä päättämään hoidostaan, alaikäistä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa. Arvion lapsen kehitystasosta tekee terveydenhuollon työntekijä.

Potilaslain 9 §:n mukaan, jos alaikäinen potilas ikänsä ja kehitystasoonsa nähden kykenee päättämään hoidostaan, hänellä on oikeus kieltää terveydentilaansa ja hoitoansa koskevien tietojen antaminen huoltajalleen tai muulle lailliselle edustajalleen.

Lastensuojelulain 45 §:n mukaan huostassapidon aikana toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta.

Toimielimelle kuuluva päätösvallan laajuus lapsen huolenpitoon liittyvissä asioissa riippuu huostaanoton tarkoituksesta ja sen toteuttamisesta. Jos kysymys on sellaisista terveydenhuollon toimenpiteistä, joilla ei ole merkitystä lapsen sijaishuollon järjestämisen kannalta, päättää niistä lähtökohtaisesti lapsen huoltaja tai lapsi itse potilaslain mukaisella tavalla.

Sijoitetulla lapsella saattaa usein olla sellaisia henkilökohtaisia syitä tai tarpeita hakeutua lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön vastaanotolle, joilla ei ole liittymää tai merkitystä sijaishuollon yksilölliseen järjestämiseen. Tämän takia kovin tarkkojen ja yksityiskohtaisten selvitysten pyytäminen lapselta lääkäriä käynnin tarpeesta ei lähtökohtaisesti ole perusteltua. Lapsella tulee lisäksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti olla mahdollisuus (niin halutessaan) tavata lääkäri kahden kesken ilman ohjaajan läsnäoloa.

Tarkastuksen jälkeen laitoksen johtaja ilmoitti, että "kun nuorelle tulee tarve päästä lääkäriin, häneltä kysytään syytä lääkäriin käynnille siksi, että laitoksen ohjaajat ovat sillä hetkellä vastuussa lapsen terveydestä ja hyvinvoinnista. Lähtökohtana voidaan pitää samaa tilannetta kuin kotonakin lapsen sairastuessa. Pyrimme kiinnittämään jatkossa tarkempaa huomiota arvioon siitä, milloin kyseessä olevalla tilanteella ei ole merkitystä lapsen sijaishuollon yksilölliseen järjestämiseen. Lapsilta kysytään haluavatko he, että ohjaaja tulee mukaan lääkärin vastaanotolle. Mikäli nuori haluaa mennä itsenäisesti vastaanotolle tai lääkäri ei erikseen pyydä ohjaajaa mukaan, niin hänelle annetaan siihen mahdollisuus."

Esteettömyys

Talon sisäänkäynnissä on luiska joka mahdollistaa sisään pääsyn pyörätuolilla. Alakerta on esteetön. Pyörätuolilla liikkuva ei pääse ilman avustusta yläkerran tiloihin.

Pääsy oikeuksiin

Lasten kuulemisen perusteella saattaa olla mahdollista, ettei lapsille ole riittäväällä tavalla kerrottu heidän oikeuksistaan ja päätösten merkityssisällöstä. Myös päätösten tiedoksiannon sisältö jäi epäselväksi tai se, millä tavoin huolehditaan lapsen oikeusturvan toteutumisesta.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja lapsen sijaishuoltoapaikan velvollisuutena on edistää lapselle kuuluvien tiedollisten oikeuksien toteutumista. Lapsella tulee olla aina hänen iästään riippumatta oikeus saada tietoa mm. siitä, minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia viranomaisella tai viranomaisen toimeksiannosta toimivalla esimerkiksi lastensuojelulaitoksella on, millä tavoin lapsi pystyy esittämään omia näkemyksiään ja käsityksiään, mikä merkitys niillä asiassa on ja ennen kaikkea mitä oikeuksia lapsella itsellään asiassa on.

Lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamiset

Lastensuojelulain 53 §:n mukaan lapselle on aina järjestettävä riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää. Säännös oikeuttaa lapsen tapaamaan omaa työntekijäänsä muiden läsnä olematta ja keskustelemaan itseään ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista työntekijänsä kanssa.

Kuultujen lasten ja laitoksen mukaan yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa ei aina ole ollut lainmukaista. Tarkastuksella kävi ilmi, että osa lapsen asioista vastaavista sosiaalityöntekijöistä tapaa lasta hyvin harvoin. Lapset tapasivat sosiaalityöntekijöitä yleensä vain asiakassuunnitelmapalaverieissa, eivätkä tässäkään yhteydessä keskustelleet sosiaalityöntekijöiden kanssa kahden kesken ennen laitoksessa pidettäviä kokouksia tai neuvotteluja.

Hyvänä ja lapsen oikeuksia toteuttavana ja sitä edistävänä menettelynä on pidettävä, että niin laitos, kuin sosiaalityöntekijäkin, kirjaisivat lapsen asiakirjoihin, milloin lasta on tavattu ja miten tapaaminen on toteutettu. Lisäksi tulisi kirjata, onko tapaaminen järjestetty kahden kesken henkilökohtaisena.

Lasten kohtelu

Lapsia erikseen kuultaessa lapset kertoivat erään laitoksen työntekijän käytöksestä. Lapset kuvailivat työntekijän käytöstä ja menettelyä epäoikeudenmukaisena, nöyryyttävänä ja ahdistavana. Lapset kertoivat ohjaajan kohtelevan lapsia väheksyvällä, ylimielisellä ja alentuvalla asenteella”. Lapset kertoivat joutuvansa ”valmistautumaan”, kun kyseisen työntekijän työvuoro alkaa. Lapset kertoivat ottaneensa ohjaajan käytöksen puheeksi laitoksen johtajan kanssa, mutta muutosta ei ollut tapahtunut. Lapset olivat kukin silminnähdessä ahdistuneita kertoessaan kyseisen työntekijän käytöksestä.

Lapset kertoivat myös laitoksen sääntöjen epätasa-arvoisesta ja ennakoimattomasta soveltamisesta. Lasten mukaan sääntöjen soveltaminen riippui vuorossa olevasta ohjaajasta.

Tarkastuksen jälkeen oltiin heti yhteydessä laitoksen johtajaan ja pyydettiin häntä selvittämään työntekijän käyttäytymiseen liittyvää asiaa ja ryhtymään asianmukaisiin toimenpiteisiin.

*Laitoksen johtaja ilmoitti tarkastuksen jälkeen, ”että ohjaajan asenteesta on keskusteltu asianosaisten kanssa jo ennen tarkastuskäyntiä erilaisille kokoonpanoilla. Kokoonpanot ovat muodostuneet mm. ohjaajasta ja nuoresta sekä tämän omaohjaajasta ja laitoksen johtajasta. Näissä keskusteluissa on todettu yhteisesti, että persoonallisuuden piirteet tai ”kemat” eivät koh-
taa.”*

”Nuoren kanssa on käyty useita keskusteluja siitä, mikä on ns. tarkoituksellista ohjaajan asennetta ja mikä ero on siinä, että ohjaaja suorittaa kasvatustehtävänsä.”

”Ohjaaja on itsenäisesti kysynyt neuvoa siitä, miten hän voisi kohdata nuoria rakentavammin. Tätä keskustelua hän on käynyt niin johtajan kuin kollegoidensa kanssa. Lisäksi hän on haikunut koulutukseen.”

”Laitoksen johtaja haastatteli nuoria 7.11.2017 yllämainittuun ohjaajan käyttäytymiseen liittyen ja pyysi tarkentamaan mistä on kysymys. Yksi nuorista kertoi em. asenteesta. Kaksi muuta nuorta eivät kokeneet ohjaajan toimesta em. käyttäytymistä. Toinen kertoi ajatelleensa toisen haastattelutilanteessa oleva nuoren puolesta.”

”Toinen nuorista ei ollut kokenut mitään vastaavaa. Häntä harmitti yksikön arkirutiineihin liittyvä rakenteellinen epäselvyys, joka aiheutti epä johdonmukaisuutta ohjaajien toiminnassa. Asia on nyt oikaistu.”

”Ohjaajan kanssa keskusteltu asiasta palautteen pohjalta. Hän tunnistaa omat haasteensa ja kuten yllä mainittu, on pyrkinyt oma-aloitteisestikin saamaan aikaan muutosta.”

”Jatkamme esiin nousseiden epäkohtien osalta keskusteluja ohjaajan ja nuorten kanssa käytännön toiminnan tasolla. Ohjaaja keskittyy omaan ammatillisen kasvuun ja kiinnittää erityistä huomiota ammatillisen vuorovaikutuksen kehittämiseen, sekä omaan toimintaansa haastavissa asiakas tilanteissa.”

”Emme hyväksy minkäänlaista nöyryyttävää, epäoikeudenmukaista tai ahdistavaa käyttäytymistä henkilökunnan osalta nuoria kohtaan. Vuorovaikutuksen rakentamisessa vastuu on aina aikuisilla.”

Rajoitustoimenpiteet

Yleistä

Rajoitustoimenpiteet koskevat aina yksilön jonkun perusoikeuden rajoittamista. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä joudutaan aina välttämättömissä määrin puuttumaan joihinkin perustuslain turvaamiin lapselle kuuluviin perusoikeuksiin.

Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on arvioitava aina yksilöllisesti, missä laajuudessa on välttämätöntä puuttua kulloinkin kyseessä olevan lapsen perusoikeuksiin. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain lastensuojelulain tarkoittamissa tilanteissa ja laissa säädetyillä edellytyksillä. Rajoitustoimenpiteitä ei esimerkiksi voida käyttää kaavamaisesti toteutettuna kaikkia sijoitettuja lapsia koskevana kasvatukseen. Rajoitustoimenpiteitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena. Rajoitustoimenpiteitä ei voida kohdistaa avohuollon sijoituksella sijoitettuihin lapsiin.

Rajoitustoimenpiteiden edellytykset ja käyttö tulee arvioida aina yksilökohtaisesti siten, että lapseen kohdistetaan rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin, kuin huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen tai lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus välttämättä vaatii. Käytettävissä olevista toimenpiteistä on valittava lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide, ja mikäli lievemmat toimenpiteet ovat asiassa riittäviä, rajoitukseen ei saa ryhtyä lainkaan.

Rajoitustoimenpiteiden on oltava järkevissä ja kohtuullisissa suhteissa niiden käytölle asetettuun tavoitteeseen nähden. Rajoitustoimenpiteet on toteutettava aina mahdollisimman hienovaraisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittavalla ja perusoikeudet huomioivalla tavalla.

Rajoitusta vai kasvatusta

Rajoitusten käyttäminen on erotettava rajojen asettamisesta lapsen kasvatuksessa. Sen erottaminen, mikä on tavanomaista ja hyväksyttävää kasvatuksellisten rajojen asettamista lapselle ja milloin on kysymys lain tarkoittamasta lapsen perusoikeuksien rajoittamisesta, on vaikeaa, eikä ero ole aina selkeä.

Jos kysymys on lapsen hoidosta ja huolenpidosta ja siihen sisältyvästä tavanomaisten rajojen asettamisesta, kysymys ei ole lain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä.

Kasvatukseen liittyvät säännöt eivät saa olla mielivaltaisia tai liiallisia. Niiden käytössä tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Kasvatuksellisten keinojen tarkoitus, kesto ja intensiteetti ei voi olla sama kuin lain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden. Kysymys on aina sellaisista valinnoista, joita voidaan pitää perustellusti lapsen yksilölliseen ja tarpeenmukaiseen sijaishuollon järjestämiseen sisältyvänä kasvatuksena.

Kasvatuksellisilla rajoilla ei siis puututa lapsen perusoikeuksiin, vaan kysymys on lapsen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja kuten edellä on todettu, lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta. Hyvään lasta yksilönä kunnioittavaan kasvatukseen luettavien sääntöjen ja rajoitusten tulee olla oikeassa suhteessa niiden tavoitteeseen. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kasvatukselliset säännöt ja lapselle asetettavat rajat eivät saa mennä pidemmälle eivätkä kestää pidempään, kuin on välttämätöntä niiden hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi.

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttämisessä on myös kysymys hallinnollisen pakon käyttämisestä. Rajoitustoimenpiteestä on kysymys silloin, kun toimenpiteellä joudutaan puuttumaan joihinkin perustuslain lapselle turvaamiin perusoikeuksiin, kuten hänen liikkumisvapauteensa, perhe-elämän suojaan, hänen itsemääräämisoikeuteensa, vapauteensa, yksityisyyden suojaan tai omaisuuden suojaan. Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on arvioitava täyttyvätkö laissa asetetut edellytykset toimenpiteen käytölle, sekä missä laajuudessa puuttuminen lapsen perusoikeuksiin on kulloinkin hyväksyttävää.

Rajoituspäätökset

Rajoitustoimenpiteitä koskevia päätöksiä tai toimenpiteitä tarkastuksella saadun selvityksen ja laitoksen toimittaman koosteen mukaan oli tehty ajalla 1.1.2017–24.10.2017 yhteensä 34. Laitoksen johtaja toimitti nähtäväksi tehdyt rajoituspäätökset huhtikuulta vuodelta 2017.

Päätökset koskivat aineiden ja esineiden haltuunottoa, liikkumisvapauden rajoittamista, henkilönlkatsastusta ja -tarkastusta, omaisuuden ja lähetysten tarkastamista, kiinnipitämistä, yhteydenpidon rajoittamista.

Päätösten sisällöllinen selvittäminen lapsille ja päätösten tiedoksianto

Kuulluilla lapsilla ei heidän kertomansa mukaan ollut selvää kuvaa rajoituspäätösten tarkemmista sisällöistä tai siitä, millä tavoin päätökseen tyytymättömällä olisi mahdollisuus reagoida päätökseen (esimerkiksi valittaa).

Laitoksen henkilökunnan mukaan lapsen kanssa käydään rajoitustoimenpidettä koskeva päätös läpi ja kerrotaan lapsille heidän oikeuksistaan. Henkilökunnan mukaan valitusoikeudesta ei kuitenkaan ainakaan aina ole muistettu kertoa lapselle.

Lasten kuulemisen perusteella saattaa olla mahdollista, ettei lapsille ole riittävällä ja lapsen kannalta ymmärrettävällä tavalla kerrottu heidän oikeuksistaan ja päätösten merkityssisällöstä. Päätöksiä tiedoksi annettaessa tilanteen on oltava sellainen, että lapsi pystyy vastaanottamaan ja ymmärtämään hänelle annettavaa tietoa ja selvitystä päätöksen perusteista.

Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä on säädetty viranomaiselle kuuluvasta selvitysvelvollisuudesta. Mainitun säännöksen mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä sosiaalihuollon asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Säännöksen mukaan selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen.

Sosiaalihuollon asiakaslain tarkoittama viranomaiselle kuuluva selvitys- ja tietojenantovelvollisuus turvaa sosiaalihuollon asiakkaalle oikeuden saada ymmärrettävällä tavalla tietoja palvelujärjestelmistä ja häntä koskevista seikoista, joiden avulla hän pystyy muodostamaan oman käsityksen asiasta ja ilmaisemaan oman mielipiteensä hänelle esitetyistä vaihtoehdoista tai häntä koskevista ratkaisuista.

Lastensuojelulain 5 §:ssä on säädetty lapsen ja nuoren mielipiteen ja toivomusten huomioon ottamisesta. Säännöksen mukaan lapselle on hänen ikänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä tai lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja lapsen sijaishuoltoapaikan velvollisuutena on edistää lapselle kuuluvien tiedollisten oikeuksien toteutumista. Lapsella tulee olla aina hänen iästään riippumatta oikeus saada tietoa mm. siitä, minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia viranomaisella tai viranomaisen toimeksiannosta toimivalla esimerkiksi lastensuojelulaitoksella on, millä tavoin lapsi pystyy esittämään omia näkemyksiään ja käsityksiään, mikä merkitys niillä asiassa on ja ennen kaikkea mitä oikeuksia lapsella itsellään asiassa on.

Päätöksen tiedoksiannosta ja tiedoksiantotavoista on säädetty hallintolain (434/2003) 54–63 §:ssä. Viranomaisen on hallintolain 54 §:n 1 momentin mukaan viipymättä annettava tekemänsä päätös tiedoksi asianosaiselle ja muulle tiedossa olevalle, jolla on oikeus hakea siihen oikaisua tai muutosta valittamalla. Säännöksen 3 momentin mukaan *asiakirja annetaan tiedoksi alkuperäisenä tai jäljennöksenä*. Jos tiedoksi annettavaan asiakirjaan on liitetty asian käsittelyssä kertyneitä asiakirjoja, joita ei voida luovuttaa vastaanottajalle, viranomaisen on varattava tälle tilaisuus tutustua asiakirjoihin viranomaisen tai haastemiehen luona.

Lapsen oikeusturvan takaamiseksi lapselle olisi syytä antaa kopio päätöksestä silloinkin, kun lapsi ei halua alkuperäistä päätöstä itselleen. Tämä mahdollistaa sen, että hän voi myös myöhemmin rauhassa tutustua päätökseen ja sen perusteluihin ja siihen liitettyyn muutoksenhakuhjaukseen.

Yhteydenpidon (LSL 62 §) ja liikkumisvapauden rajoittaminen (LSL 69 §)

Sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin saadaan lastensuojelulain 63 §:ssä tarkoitetulla päätöksellä rajoittaa, jos yhteydenpidosta ei ole voitu 30 §:ssä tarkoitetussa asiakassuunnitelmassa tai erityisestä syystä muutoin sopia lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheistensä kanssa.

Lapselle saadaan, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja jos se on lapsen edun mukaista, asettaa määrääjäksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista.

Liikkumisvapauden rajoittamisena pidetään myös menettelyä, jossa lapsi liikkuu tai poistuu päätöksessä yksilöidyltä alueelta vain yhdessä työntekijän kanssa. Lapsen tavanomaisen elämän toimintamahdollisuudet, kuten koulunkäynti, harrastustoiminta, retkelle osallistuminen tai muu vastaava toiminta tulee mahdollisuuksien mukaan turvata rajoituksen aikana.

Sinänsä laitoksissa oleville lapsille voidaan asettaa esimerkiksi tavanomaisia kasvatukseen kuuluvia rajoja sen suhteen, missä lapsi voi liikkua ja minä vuorokauden aikana. Liikkumisvapautta koskevasta rajoituksesta on kysymys silloin, kun näiden kasvatukseen liittyvien rajojen ohella lasta estetään tai poissuljetaan hänen mahdollisuutensa osallistua vapaasti esimerkiksi harrastustoimintaan tai muihin normaaleihin toimintoihin laitoksessa tai laitoksen ulkopuolella.

Keskusteluissa ja lapsia kuultaessa ilmeni, että mikäli lapsen liikkumisvapautta oli rajoitettu yli viikonlopun, *ei samalle ajalle jo aiemmin asiakassuunnitelmassa tai muutoin sovittuja lomajaksoja toteutettu*. Päätöstä yhteydenpidon rajoittamisesta ei kuitenkaan tehty. Laitos katsoi liikkumisvapauden rajoittamista koskevan päätöksen sisältävän myös lomien peruuntumisen.

Jos kysymys on lapselle vahingollisten siteiden ja yhteyksien katkaisemisesta, saattaa rajoitustoimenpiteenä tulla kysymykseen päätös liikkumisvapauden rajoittamisesta, ja tämän lisäksi myös yhteydenpidon rajoittamisesta. Jos lapsen liikkumisvapautta on rajoitettu ja samalla rajoitetaan lapsen oikeutta aiemmin sovittuun yhteydenpitoon, tulee asiassa erikseen arvioida edellytykset yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemiselle. Lastensuojelulaissa on säädetty eri edellytykset liikkumisvapauden rajoittamiselle ja yhteydenpidon rajoittamiselle.

Keskusteluissa ja lapsia kuultaessa ilmeni, että mikäli lapsen liikkumisvapautta oli rajoitettu, ei lapsi saanut pääsääntöisesti myöskään lähteä kouluun. Koulutehtävät saatiin koulusta ja hoidettiin laitoksessa ohjaajien valvonnassa.

Liikkumisvapautta koskevan rajoituksen tarkoituksena on suojata lasta sellaiselta lapsen omalta käytökseltä, joka vahingoittaa vakavasti hänen hoitoaan ja huoltoaan. Rajoituksen tulee olla lapsen edun mukainen. Lapselle tulee rajoituksen aikana turvata mahdollisuuksien mukaan koulunkäynti, harrastustoiminta, retkille osallistuminen tai muu vastaava toiminta.

Yleinen sääntö siitä, ettei lapsi voi liikkumisvapauden rajoituksen aikana käydä koulussa, ei ole lakiin perustuva. Arvio siitä, miten lapsen perusopetuslaissa turvattu ehdoton oikeus saada opetusta turvataan ja järjestetään, on tehtävä aina yksilölliseen harkintaan ja lapsen olosuhteisiin perustuen. Merkitystä tällöin on myös sillä, millä perusteella rajoituspäätös on tehty.

Lastensuojelulain 69 §:n 3 momentin mukaan laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi päättää yhteensä enintään seitsemän vuorokautta kestävästä rajoittamisesta. Tätä pidemmästä yhteensä enintään 30 vuorokautta kestävästä rajoittamisesta tekee päätöksen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Asiasta on viipymättä ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle päätöksen tekemistä varten.

Eräistä toimitetuista liikkumisvapauden rajoittamista koskevista päätöksistä ilmeni, että laitoksen johtaja oli tehnyt päätökset yhteensä yli seitsemän vuorokautta yhtämittaisesti kestäneestä liikkumisvapauden rajoittamisesta. Päätös oli ensin tehty ajalle 2.4.2017–9.4.2017. Sen jälkeen, kun lapsi oli karannut liikkumisvapauden rajoituksen aikana, oli lapselle tehty 6.4.2017 uusi liikkumisvapauden rajoituspäätös, joka koski aikaa 6.4.–13.4.2017. Näin ollen lapsella oli laitoksen johtajan tekemällä päätöksellä yhtämittainen liikkumisvapauden rajoitus ajalla 2.4.–

13.4.2017, vaikka laitoksen johtajan päätöksellä liikkumisvapauden rajoitus voi lastensuojelulain 69 §:n mukaan kestää korkeintaan seitsemän vuorokautta.

Laitoksen johtaja ilmoitti tarkastuksen jälkeen, että ”kyseessä on tekniseen toteutukseen liittyvä virhe. Nuori on haettu karkumatkalta 2.4.2017. Nuori kuitenkin karkasi 3.4.2017. Hänet tavoitettiin uudestaan 6.4.2017. Karkumatkan aikana huoli nuoren kyvystä huolehtia omasta turvallisuudesta, terveydestä ja hyvinvoinnista lisääntyi, mikä johti uuden rajoittamispäätöksen laatimiseen. Nuoren karatessa yksiköstä 3.4.2017 myös hänen liikkumisvapauden rajoittaminen keskeytyi. Päätöstä ei kuitenkaan ymmärretty keskeyttää tietokannasta vaan se jäi teknisesti voimaan, vaikka nuori oli karkumatalla eikä karkaamisesta johtuen käytännön tasolla ollut enää laitoksen pakkotoimenpiteiden alaisena.”

”Haettuamme nuoren takaisin yksikköön 6.4.2017 hänen liikkumisvapauden rajoittamispäätöksen kriteerit lisääntyivät ja tarkentuivat, joten hänelle laadittiin uusi päätös ajalle 6.4.2017–13.4.2017 mikä vastaa johtajan 69 § oikeuksia päättää lapsen yhtäjaksoisesta liikkumisvapauden rajoittamisesta. Kyseessä ei siis ole pitkittynyt tai laitoksen Johtajan lainvastainen toiminta vaan tekniseen toteutukseen liittyvä epäkohta mikä tulee jatkossa ottaa tarkemmin huomioon.”

Karkumatkat

Lapsia ja henkilökuntaa kuultaessa ilmeni, että karkumatkojen jälkeen lapselle seuraa liikkumisvapauden rajoittaminen. Rajoitus on aina vähintään päivän pituinen (kasvatuksellinen rajoitus).

Liikkumisvapauden rajoituksen perusteet, sen laajuus ja kesto on arvioitava aina yksilöllisesti. Tällainen kasvatuskeinona käytetty kaavamainen ratkaisu muistuttaa rangaistusta. Myös käytetyt kasvatuskeinot on valittava ja mitoitettava yksilökohtaisesti (kts. edellä liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoittamisesta sanottu).

Vahinkojen korvaaminen

Lasten aiheuttamien vahinkojen korvaamisesta neuvotellaan lasten kanssa. Korvauksen määrää sovitellaan. Tahallisen vahingon korvaaminen tapahtuu lapsen työpanoksella. Lapsi voi kuitenkin itse päättää sen, miten korvaus suoritetaan. Vahinkotapahtumia ei ole ollut.

Alaikäisellä lapsella ei ole holhustoimilain mukaan kelpoisuutta tehdä oikeudellisesti pitäviä sopimuksia tai muita oikeustoimia. Lapsen tahallisesti aiheuttamasta vahingosta voidaan sännänsä sopia vahingonkorvaus. Alaikäisellä lapsella ei ole kuitenkaan oikeutta tehdä itse sopimuksia, jolleivät ne ole olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä. Sopimus, jonka tekemiseen lapsella ei ole oikeutta, ei sido häntä. Edellä sanotun perusteella lastensuojelulaitos ei voi pätevästi sopia vahingonkorvauksesta yksin huostaanotetun nuoren kanssa.

Tämän takia erityisesti suurempien vahinkojen korvaamisesta on keskusteltava yhdessä lapsen ja hänen sosiaalityöntekijänsä ja tarvittaessa lapsen huoltajan kanssa.

Vahingonkorvauslain 2 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan vahingonkorvausta voidaan sovitella, jos korvausvelvollisuus harkitaan kohtuuttoman raskaaksi ottaen huomioon vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusolot ja muut olosuhteet. Korvauksen suuruus on arvioitava jokaisen lapsen kohdalla yksilöllisesti hänen ikänsä, kehitystasonsa ja muut asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen. Asiaan vaikuttaa myös vahingon kärsineen tahon asema.

Käyttövarat

Käyttövaroja maksetaan alle 15-vuotiaille 32€ kuukaudessa ja yli 15-vuotiaille 50 € kuukaudessa. Lisäksi maksetaan kaikille 50€/kk vaaterahaa ja 50€/kk harrastuksiin.

Toimenpiteet

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin kiinnitti Lukkarilan lastenkodin vakavaa huomiota sen velvollisuuteen huolehtia lasten asianmukaisesta ja laadultaan hyvästä kohtelusta. Henkilökunnan huonoon, alistavaan tai lapsia väheksyvään kohteluun ja työotteeseen on puututtava välittömästi työnantajalle kuuluvien keinoin. Apulaisoikeusasiamies korosti lisäksi, että lapsen kanssa keskusteltaessa tai hänestä puhuttaessa on käytettävä asiallista kieltä. Koska asiaan on nyttemmin puututtu, ei asia antanut apulaisoikeusasiamielle aihetta muuhun, kuin että apulaisoikeusasiamies päätti pyytää, että Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto tekee laitokseen tähän liittyen valvontakäynnin.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti lisäksi lastenkodin vakavaa huomiota lapsen itsemääräämisoikeuden toteutumiseen terveydenhuollon toimenpiteitä toteutettaessa.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti lastenkodin huomiota myös siihen, että jos liikkumisvapauden rajoituspäätöksen ohella tosiasiallisesti rajoitetaan lapsen aiemmin sovittua yhteydenpitoa, on asiasta tehtävä yhteydenpidon rajoittamista koskeva erillinen päätös.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti lastenkodin huomiota siihen, että yleinen sääntö siitä, ettei lapsi voi liikkumisvapauden rajoituspäätöksen voimassaollessa käydä koulussa, ei ole lakiin perustuva. Lähtökohtaisesti liikkumisvapauden rajoituspäätöksen aikana lapselle tulisi järjestää lapsen opetus ja lapsen mahdollisuus käydä harrastuksissa samalla tavoin, kuin muulloinkin.

Liikkumisvapauden rajoituspäätös saattaa kuitenkin merkitä esimerkiksi sitä, että lapsi käy koulussa tuetusti yhdessä lastenkodin työntekijän kanssa. Joissain tapauksissa opetus voidaan järjestää lastenkodissa esimerkiksi siten, että koulu valvoo tehtävien suorittamista yhdessä lastenkodin ohjaajien kanssa. Arvio siitä, miten lapsen perusopetuslaissa turvattu ehdoton oikeus saada opetusta turvataan ja järjestetään koulussa tai lastenkodissa liikkumisvapauden rajoituksen aikana, on tehtävä aina yksilölliseen harkintaan ja lapsen olosuhteisiin perustuen.

Edelleen apulaisoikeusasiamies kiinnitti lastenkodin huomiota siihen, että liikkumisvapauden rajoituksen perusteet, sen laajuus ja kesto on arvioitava aina yksilöllisesti. Kasvatuskeinona kaavamainen yhden päivän mittainen kasvatuksellinen liikkumisvapauden rajoitusta koskeva ratkaisu muistuttaa rangaistusta. Myös käytetyt kasvatuskeinot on valittava ja mitoitettava yksilökohtaisesti. Rajoitustoimenpiteitä ei koskaan voida käyttää rangaistuksena tai seuraamuksena lapsen käyttäytymisestä.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti yleisesti lastenkodin huomiota siihen, ettei rajoitustoimenpiteitä voida kohdistaa avohuollon sijoituksessa oleviin lapsiin.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti lastenkodin huomiota vielä yleisesti siihen, että kun lapselle annetaan rajoituspäätös tiedoksi, tulisi hänelle aina antaa päätös alkuperäisenä tai kopiona ja tehdä merkintä päätöksen luovuttamisesta lasta koskeviin asiakirjoihin. Jos lapsi kieltäytyy ottamasta vastaan päätöstä, tulisi lapselle ilmoittaa, että päätöstä tai sen kopiota säilytetään hänen lukuunsa asumisyksikön tiloissa tai lapselle nimetyn omahoitajan ilmoittamassa paikassa, josta lapsi saa sen aina halutessaan. Tästä tulee tehdä merkintä lapsen asiakasasiakirjoihin. Ainakin valitusaikana päätöstä tulee säilyttää siten, että se on nopeasti saatavissa, jos lapsi sitä pyytää.

Lapsen oikeusturvan takaamiseksi lapselle voitaisiin antaa kopio päätöksestä silloinkin, kun lapsi ei halua alkuperäistä päätöstä itselleen. Tämä mahdollistaa sen, että hän voi myös myöhemmin rauhassa tutustua päätökseen ja sen perusteluihin ja siihen liitettyyn muutoksenhakuhakemukseen.

Lapselle on siis riittävän tarkasti kuvattava se, miksi asiassa on päädytty rajoitustoimenpiteeseen, mikä on toimenpiteen tarkoitus ja sen kesto. Lapselle on selvitettävä, mitä rajoitus hänen kohdallaan tosiasiallisesti merkitsee ja miten hän voi toimia, jos hän on erimieltä esimerkiksi rajoituksen perusteista, kestosta tai muusta rajoitukseen liittyvästä seikasta. Mikäli lapsi on tyytymätön rajoituspäätökseen, on lasta ohjattava mahdollisen valituksen tekemisessä. Tämä asia kuuluu laitokselle ja erityisesti myös lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Laitokselle ei kuulu valitusperusteiden arvioiminen, mutta lasta on autettava ilmoittamaan itse ne syyt ja perusteet, joiden perusteella lapsi katsoo päätöksen olevan virheellinen. Lapsi on tarvittaessa ohjattava riittävän oikeudellisen avun, esimerkiksi yleisen oikeusavun, piiriin.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti lapsia Lukkarilaan sijoittaneiden kuntien huomiota siihen, että sijaishuoltopaikan valvonnassa on kiinnitettävä erityisesti huomiota lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämiseen, käytettäviin rajoitustoimenpiteisiin ja siihen, millä tavoin lapsen etu sijaishuoltopaikassa toteutuu. Sijoittajakunnan on varmistuttava lasta sijoitettaessa (etukäteisvalvonta) sekä erityisesti sijoituksen aikana siitä, että sijaishuoltopaikka vastaa niihin lapsen yksilöllisiin tarpeisiin, joiden perusteella hänet on sijoitettu kodin ulkopuolelle huostaanotettuna, kiireellisesti sijoitettuna tai avohuollon tukitoimenpiteenä.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutena on varmistua siitä, että sijaishuoltopaikka on lapsen edun mukainen siten, kuin lastensuojelulain 50 §:ssä on säädetty ja lastensuojelulain 30 §:n mukaisessa asiakassuunnitelmassa tarkemmin määritelty. Tämä edellyttää aina vastuussa olevan työntekijän säännöllisesti tekemiä, henkilökohtaisia käyntejä sijaishuoltopaikassa.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti sijoittajakuntien huomiota lisäksi siihen, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän laissa säädettyinä velvollisuutena on tarjota sijoitetulle lapselle mahdollisuus luottamukselliseen keskusteluun sosiaalityöntekijän kanssa. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutena on edistää lapselle kuuluvien tiedollisten oikeuksien toteutumista.

Lapsella tulee olla aina hänen iästään riippumatta oikeus saada tietoa mm. siitä, minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia viranomaisella tai viranomaisen toimeksiannosta toimivalla esimerkiksi yksityisellä lastensuojelulaitoksella on, millä tavoin lapsi pystyy esittämään omia näkemyksiään ja käsityksiään, mikä merkitys niillä asiassa on ja ennen kaikkea mitä oikeuksia lapsella itsellään asiassa on.

Lapset kertoivat lähes yhdenmukaisesti, etteivät he olleet kertoneet tarkastuksella esiin tulleista ongelmista omalle työntekijälleen. Henkilökohtaisesti järjestettyjä tapaamisia ei lasten mukaan ollut liiemmin tapahtunut. Kontakti sosiaalityöntekijään oli tapahtunut pääasiassa laitoksen ja sosiaalityöntekijöiden sekä huoltajien yhteispalaverissa, joissa lapsi oli ollut mukana.

Tarkastuksen perusteella apulaisoikeusasiamiehelle syntyi vaikutelma siitä, että osa lapsista oli tietämättömiä omista oikeuksistaan, laitoksen oikeuksista ja velvollisuuksista tai heille nimetyin lapsen asioista vastaavan oman sosiaalityöntekijän velvollisuuksista ja tehtävistä. Lapset eivät siis nähneet sosiaalityöntekijän roolia heidän etujensa ajajana.

Apulaisoikeusasiamies pitää hyvänä ja lapsen oikeuksia toteuttavana ja sitä edistävänä menettelynä on pidettävä sitä, että niin laitos, kuin sosiaalityöntekijäkin kirjaisivat lasta asiakirjoihin, milloin lasta on tavattu ja miten tapaaminen on toteutettu. Lisäksi tulisi merkitä, onko tapaaminen järjestetty kahden kesken henkilökohtaisena.

Apulaisoikeusasiamies päätti ottaa omana aloitteenaan selvitettäväksi, millä tavoin sijoitetun lapsen oikeutta tavata hänelle määrättyä sosiaalityöntekijää toteutetaan ja lapsen tiedollisia oikeuksia edistetään.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi Vaahteramäki Oy:n lastenkoti Lukkarilalle.

Pöytäkirja lähetetään tiedoksi ja toimenpiteitä varten lastenkotiin lapsia sijoittaneille kunnille: Parkano, Seinäjoki, Kauhajoki, Hämeenkyrö, Alajärvi ja Kurikka.

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinin määräyksestä ilmoitan vielä, että sijoittajakuntien tulee antaa pöytäkirja tiedoksi Lukkarilaan sijoitettujen lasten vastuusosiaalityöntekijöille. Lapsen asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden tulee omalta osaltaan käydä pöytäkirja läpi sijoitetun lapsen kanssa.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi ja toimenpiteitä varten myös Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirastolle.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Riikka Jackson
esittelijä